

І.М. Горьова,

учитель розвитку мовлення комунального закладу «Золотоніська спеціальна школа Черкаської обласної ради»

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ З ООП: СУЧАСНІ МЕТОДИКИ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОЇ РОБОТИ

Розвиток зв'язного мовлення у дітей з особливими освітніми потребами (ООП) є ключовим для формування комунікативних, когнітивних та соціальних навичок. Здатність будувати логічні висловлювання, висловлювати думки та взаємодіяти з оточенням впливає не лише на успішність навчання, а й на соціальну інтеграцію дитини. Особливості розвитку дітей з ООП, зокрема нерівномірність когнітивних, емоційних і мовленнєвих функцій, потребують застосування диференційованих, інтерактивних та ігрових методик. Комплексний підхід, що поєднує традиційні й інноваційні засоби, стимулює мовленнєву активність, розвиток фонетики, лексики, граматики та соціальних навичок, а врахування індивідуальних особливостей і мотивації дітей забезпечує їх успішну адаптацію.

Аналіз сучасних досліджень показує, що розвиток зв'язного мовлення у дітей з ООП є актуальною проблемою спеціальної педагогіки. Навчальні посібники [8; 9] окреслюють теоретичні основи спеціальної педагогіки та важливість індивідуалізованого підходу. І. Кардаш [4] підкреслює роль зв'язного мовлення у формуванні комунікативної готовності дошкільників. А. Богуш і Н. Маліновська [1] пропонують методики розвитку мовлення у дітей раннього та дошкільного віку. Д. Завітренко, Жигора І., Березенко Н. [3] досліджують розвиток зв'язного мовлення у дітей із мовленнєвими порушеннями та ефективність інтерактивних та ігрових методів.

Мета статті полягає у вивченні сучасних методів та прийомів проведення корекційно-розвиткових занять із розвитку зв'язного мовлення у дітей з ООП. Для досягнення цієї мети необхідно здійснити комплексне дослідження психолого-педагогічних особливостей дітей з порушеннями інтелекту, з'ясувати роль зв'язного мовлення у формуванні їх комунікативних навичок, а також проаналізувати сучасні методи та прийоми корекційно-розвиткових занять. Крім того, важливо оцінити ефективність різних підходів на основі даних наукових джерел, що дозволить визначити найбільш результативні стратегії для розвитку мовлення у дітей з особливими освітніми потребами.

Діти з **особливими освітніми потребами** (ООП) – це категорія дітей, у яких спостерігаються різноманітні порушення фізичного, психічного, інтелектуального, емоційного або сенсорного розвитку, що суттєво впливають на їхню здатність до навчання та соціальної адаптації. Через це вони потребують спеціально організованого освітнього процесу, індивідуального підходу та комплексної психолого-педагогічної підтримки. Психолого-педагогічна характеристика таких дітей охоплює різні аспекти їх розвитку. Зокрема, часто спостерігаються порушення пізнавальних процесів, таких як увага, пам'ять, мислення та сприйняття інформації, а також емоційно-вольової сфери, що проявляється у підвищеній тривожності, емоційній лабільності, труднощах у регуляції поведінки та зниженні соціальної активності. Крім того, у дітей з ООП можуть бути порушення моторики, як дрібної, так і загальної,

що впливає на виконання завдань у навчальній та побутовій діяльності, а також обмеження у розвитку комунікативних навичок, які проявляються у труднощах ведення діалогів та монологів [7].

Психолого-педагогічний супровід таких дітей передбачає створення індивідуальної програми розвитку, яка враховує вид порушень, особливості психофізичного розвитку та потенціал дитини. У процесі роботи використовуються різноманітні методики, серед яких дидактичні, психокорекційні, арт-терапевтичні, ігрові та інтерактивні підходи, спрямовані на розвиток мовлення, когнітивних функцій, моторики, емоційної сфери та соціальної компетентності. Особливу увагу приділяють розвитку комунікативних навичок, адже мовленнєві порушення суттєво обмежують здатність дитини до соціальної взаємодії. Цілеспрямована робота над розвитком мовлення та зв'язного мовлення дозволяє формувати адаптивні навички, покращувати якість життя дитини та забезпечувати її успішну інтеграцію у навчальний колектив і суспільство [8].

Зазначимо, що зв'язне мовлення відіграє центральну роль у формуванні комунікативних навичок у дітей, особливо у дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Воно виступає не лише засобом вираження власних думок, а й основним механізмом міжособистісної взаємодії, що забезпечує обмін інформацією, розуміння інших та адекватне реагування на мовленнєві сигнали. Через зв'язне мовлення дитина опановує навички послідовного, логічного викладу думок, що сприяє розвитку мислення, навчальної активності та соціальної компетентності.

Основна функція зв'язного мовлення – комунікативна, яка проявляється у двох основних формах: діалозі та монологі. Діалогічне мовлення формує здатність реагувати на мовні сигнали співрозмовника, підтримувати бесіду, виявляти соціальні та емоційні реакції, а також коректно взаємодіяти в колективі. Монологічне мовлення розвиває уміння висловлювати власні думки, описувати події, висловлювати оцінки та судження, створювати послідовні та структуровані висловлювання. Постійна робота над розвитком зв'язного мовлення сприяє не лише збільшенню словникового запасу, але й удосконаленню граматичної структури, фонетичного виконання та логіки мовленнєвих побудов [4].

У дітей з особливими освітніми потребами розвиток зв'язного мовлення відіграє особливо важливу роль у подоланні комунікативних бар'єрів, що виникають через дефіцити у сприйнятті, мисленні чи артикуляції. Тренування навичок побудови зв'язних висловлювань допомагає їм більш ефективно адаптуватися у соціальному середовищі, підвищує рівень самостійності, впевненості та соціальної інтеграції. Крім того, мовлення тісно пов'язане з формуванням мовленнєво-комунікативної компетентності, що включає здатність адекватно реагувати в різних комунікативних ситуаціях, виражати емоції, аргументувати власну позицію та передавати інформацію у зрозумілій формі.

Дослідження сучасних педагогів і психологів підкреслюють, що розвиток зв'язного мовлення позитивно впливає на емоційний стан дітей, стимулює їхню ініціативність, креативність і комунікабельність. Через активну мовленнєву діяльність діти набувають соціального досвіду, опановують правила взаємодії в колективі, розвивають емпатію та здатність до співпраці. У педагогічній практиці використання системних вправ із розвитку зв'язного мовлення створює основу для ефективного навчання та формування життєвих навичок, необхідних для повноцінної інтеграції в суспільство [3; 6].

Класифікація методів та прийомів розвитку мовлення у дітей з особливими освітніми потребами базується на кількох основних критеріях, що визначають підхід до навчання відповідно до індивідуальних особливостей дитини. Такий підхід дозволяє диференційовано організовувати процес корекції та розвитку мовлення, враховуючи як психолого-педагогічні характеристики учнів, так і рівень сформованості мовленнєвих навичок.

За джерелом знань методи поділяються на три групи: наочні, словесні та практичні. Наочні методи передбачають використання візуальних образів, предметів, картин, схем і плакатів, що сприяють кращому сприйманню та засвоєнню мовного матеріалу. Такі методи дозволяють дитині побачити конкретний предмет або дію, асоціювати слово з його образом, що полегшує розуміння нових понять та формування словникового запасу. Словесні методи включають пояснення, опис, розповідь, бесіду, читацькі вправи, які спрямовані на розвиток розуміння структури мовлення та логіки висловлювань. Практичні методи базуються на активній мовленнєвій діяльності дитини та включають ігрові вправи, повторення, наслідування, творчі завдання, які стимулюють самостійне формування мовних конструкцій.

Ще один важливий критерій класифікації – **характер мовленнєвої діяльності**, за яким методи поділяють на репродуктивні та продуктивні. Репродуктивні методи орієнтовані на відтворення готових мовленнєвих зразків, таких як повторення звуків, слів і речень, завання текстів та наслідування мовних моделей логопеда. Продуктивні методи, навпаки, спрямовані на створення власних висловлювань дитиною, активізацію її творчої мовленнєвої діяльності, розвиток умінь формувати зв'язні висловлювання, творчі розповіді та участь у дидактичних іграх на розвиток мовлення.

Методи також класифікують за формою організації навчання на індивідуальні, групові та фронтальні. Індивідуальні методи забезпечують максимальну увагу педагога до потреб конкретної дитини, групові – створюють умови для взаємодії дітей між собою, а фронтальні – спрямовані на одночасне опрацювання матеріалу всією групою. За рівнем участі педагога методи поділяють на активні, коли педагог керує діяльністю, підказує та направляє, та пасивні, де дитина діє більш самостійно. Важливе місце займають інтегровані методики, що поєднують дидактичні, ігрові, інтерактивні та мультимедійні засоби. Для дітей з ООП особливо ефективними є ігрові та інтерактивні прийоми, які стимулюють мотивацію, підвищують інтерес до навчання та створюють позитивний емоційний фон, що є важливою умовою успішного мовленнєвого розвитку [5].

До прийомів розвитку мовлення належать різноманітні конкретні техніки та вправи, які забезпечують поетапне формування мовних компетенцій у дітей з ООП. Серед основних прийомів виділяють повторення, підказку, моделювання мовних зразків, використання опорних схем та мнемотехнік, а також стимулювання мовної активності через ігрові,

творчі та інтерактивні завдання. Ці прийоми спрямовані на комплексний розвиток лексичної, граматичної та фонетичної сторін мовлення, формування зв'язного висловлювання, розвиток комунікативних умінь та соціальної взаємодії.

Повторення є базовим прийомом, що забезпечує закріплення нових слів, речень або коротких текстів, тренує пам'ять і артикуляційні навички. У практичній діяльності повторення застосовується у формі індивідуального та хорового промовляння, ритмічного проговорювання з плесканням, повторення з різною інтонацією або темпом. Наприклад, під час вивчення теми «Одяг» діти спочатку повторюють назви предметів за педагогом, далі – складають словосполучення («тепла куртка», «червона шапка»), а згодом – короткі речення («Взимку я одягаю теплу куртку»). Ефективною є вправа «ланцюжок», коли кожна дитина додає одне слово або речення до попереднього висловлювання, що сприяє розвитку послідовності мовлення.

Використання опорних схем і мнемотехнік (пиктограм, мнемоквадратів, графічних планів, кольорових позначень частин розповіді) полегшує запам'ятовування та структурування мовного матеріалу. Наприклад, під час складання казки дітям пропонується схема з умовними позначеннями: герой – місце – проблема – подія – завершення. Орієнтуючись на ці візуальні підказки, дитина вибудовує послідовну розповідь. Поступове зняття опор сприяє формуванню внутрішнього плану мовлення. Для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку такі засоби є важливими компенсаторними механізмами, що допомагають подолати труднощі в когнітивній сфері та забезпечують логічну послідовність висловлювань [2].

Інтерактивні методи навчання у роботі з дітьми з ООП спрямовані на активне залучення учнів до соціальної взаємодії та розвитку діалогічного мовлення. Вони передбачають не просто сприйняття інформації, а активну участь дитини у процесі комунікації, що стимулює її мовленнєву активність, мислення, емоційну сферу та креативність. До основних прийомів інтерактивного навчання відносяться рольові ігри, драматизації, бесіди, колективні дискусії та спеціальні техніки стимуляції мовлення через творчість.

Рольові ігри дозволяють дитині «приміряти» різні соціальні ролі та моделювати життєві ситуації. Наприклад, у грі «У магазині» одна дитина виконує роль продавця, інша – покупця. Діти відпрацьовують мовні моделі: «Скільки коштує?», «Дайте, будь ласка...», «Дякую». Така діяльність розвиває вміння ставити запитання, відповідати, дотримуватися мовленнєвого етикету та підтримувати діалог. Драматизації невеликих сюжетів або фрагментів казок сприяють активізації емоційної сфери, розвитку пам'яті та послідовності мовлення. Під час інсценізації знайомої казки діти відтворюють репліки персонажів, а згодом можуть доповнювати їх власними висловлюваннями, що стимулює творче мовлення.

Особливо ефективними є прийоми, що стимулюють творчість: складання власних історій, казок, пісень або сценок. Вони дозволяють дітям самостійно структурувати мовлення, формують логічну послідовність, розвивають пам'ять, увагу, фантазію та уяву. Творчі завдання сприяють також розвитку емоційного інтелекту, емпатії та вміння співпрацювати в колективі [2].

Ігрові методи базуються на принципі мотивації через позитивний емоційний досвід і є одними з найбільш ефективних для дітей з ООП. Вони включають мовленнєві ігри та вправи, такі як «крісло оповідача», «відкритий мікрофон» та «крісло мрійника». У грі «крісло оповідача» дитина по

черзі розповідає коротку історію або описує подію, наприклад, коментуючи картинку з сюжетом «Дитина йде до школи», що допомагає тренувати послідовне викладення думок та структуроване мовлення. Під час «відкритого мікрофона» діти висловлюють власні думки або розповідають про власний досвід, відповідаючи на запитання педагога, що стимулює самостійність, активність та розвиток повних речень. «Крісло мрійника» заохочує фантазувати та творити, дозволяючи дитині вигадувати історії, казки чи події, а інші діти ставлять уточнювальні запитання, що розширює словниковий запас і формує описові навички.

В ігрових методах широко застосовуються інтонаційні, ритмічні та фонетичні вправи, які тренують фонематичний слух, артикуляційні навички та довільність мовлення. Наприклад, вправи на зміну інтонації допомагають передавати різні емоції, ритмічні вправи з плесканням або клацанням пальцями формують темп і плавність мовлення, а фонетичні ігри на звукопідбір або скоромовки розвивають точність вимови та фонематичне сприйняття.

Дидактичні методи доповнюють ігрові, забезпечуючи системність і структурованість навчального процесу. Використання мнемотехнік, опорних схем, карток та піктограм допомагає дітям упорядковувати словниковий запас, засвоювати нові граматичні конструкції та формувати логічну послідовність висловлювань. Наприклад, завдання «Склади розповідь за схемою» або «Підібери слово до картинки» допомагають закріпити матеріал і одночасно розвивають мовленнєву самостійність.

Поєднання інтерактивних, ігрових і дидактичних прийомів створює комплексне середовище для розвитку мовлення, враховує індивідуальні особливості дітей та сприяє розвитку зв'язного, творчого й продуктивного мовлення, підвищує комунікативні навички та соціальну адаптацію [2; 10]. Наукові дослідження демонструють, що інтерактивні методи є надзвичайно ефективними для залучення дітей з ООП до активного мовленнєвого спілкування. Вони сприяють розвитку діалогічного мовлення, навичок взаєморозуміння та емпатії, допомагають формувати соціальні компетенції та підвищують рівень емоційної адаптації. Проте іноді інтерактивні методи можуть бути менш структурованими, що потребує додаткового підкріплення дидактичними прийомами для системного закріплення знань та умінь.

Ігрові методи показують високу мотиваційну цінність: вони підвищують зацікавленість дитини, створюють позитивний емоційний фон та стимулюють активне мовлення. Використання ігрових прийомів формує довільність мовлення, розвиває логіку, послідовність висловлювань та креативність у мовленнєвій діяльності. Разом із тим, ігрові методики часто потребують інтеграції з дидактичними прийомами, щоб забезпечити системність навчального процесу та досягнення чітко визначених мовленнєвих цілей.

Дидактичні методики довели свою ефективність у розвитку лексико-граматичних структур, формуванні фонетичних та синтаксичних навичок, а також у систематичному закріпленні мовного матеріалу. Вони орієнтовані на послідовність і структурованість навчального процесу, що особливо важливо для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Оптимальні результати досягаються при комбінуванні різних методик. Інтеграція інтерактивних та ігрових прийомів із дидактичними заходами дозволяє одночасно стимулювати мотивацію та забезпечувати структуроване формування мовленнєвих навичок. Такий комплексний підхід

сприяє розвитку творчого, зв'язного та продуктивного мовлення, підвищує ефективність комунікації та підтримує позитивну соціальну адаптацію дітей з ООП [10].

У сучасній корекційно-розвивальній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами (ООП) розвиток зв'язного мовлення є ключовим компонентом формування комунікативних, когнітивних та соціальних навичок. Ефективність занять значною мірою залежить від правильно підібраних методів і прийомів, що враховують індивідуальні особливості, рівень розвитку та мотивацію кожної дитини. Інтерактивні та ігрові методи стимулюють активну мовленнєву діяльність, розвиток фантазії, логічного мислення, уваги та довільності мовлення, створюючи емоційний комфорт під час навчання. Дидактичні прийоми забезпечують системність і послідовність занять, сприяючи засвоєнню лексичних, граматичних і фонетичних навичок та закріпленню знань.

Наукові дослідження підтверджують, що найбільш ефективним є комплексний підхід, який поєднує інтерактивні, ігрові та дидактичні методи. Такий підхід підтримує позитивний емоційний стан дитини, підвищує мотивацію та забезпечує індивідуалізацію корекційної роботи відповідно до особливостей розвитку, інтересів і потреб кожної дитини. У результаті формується зв'язне мовлення, комунікативна компетентність та успішна соціальна адаптація.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А., Маліновська Н. Методика розвитку мовлення та навчання рідної мови дітей раннього та дошкільного віку: підручник. Київ: Видавничий Дім "Слово", 2021. 336 с.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Практикум: навч. посіб. Київ: Слово, 2013. 447 с.
3. Завітренко Д., Жигора І., Березенко Н. Розвиток зв'язного мовлення в дітей із мовленнєвими порушеннями. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2025. №219. С. 158-165.
4. Кардаш І. М. Зв'язне мовлення як складник комунікативної готовності старших дошкільників до навчання у школі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. №70. Т. 2. С. 64-68.
5. Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку: навчально-методичний посібник / Чеботарьова О. В., Блеч Г. О., Гладченко І. В., Бобренко І. В., Мякушко О. І., Сухіна І. В., Трикоз С. В. За наук. ред. О.В. Чеботарьової, О.І. Мякушко. Київ: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 558 с.
6. Майданюк О., Мартиненко І. Проблема розвитку зв'язного мовлення дітей із мовленнєвими порушеннями засобами ігротерапії. 2022. С. 41–45.
7. Соколова Г., Кравець Ю. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами: організаційні і методичні аспекти. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2023. №2(23). С. 178-195.
8. Спеціальна педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О.В. Мартинчук, І.М. Маруненко, К.В. Луцько та ін. Київ : Київ: ун-т імені Бориса Грінченка, 2017. 364 с.
9. Спеціальна педагогіка і психологія : сучас. термінол. словник / за ред. Л. Прохоренко, В. Засенка. Київ : Генеза, 2024. 272 с.
10. Стеблюк С. В. Сучасні підходи до розвитку усного мовлення дітей з особливими освітніми потребами. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 73. Т. 2.. С. 209-213.